JulSzeml.qxd 2012.06.19. 19:01 Page 118

Haláltánc a Jablonka völgyében

Bodor Ádám: *Verhovina madarai. Változatok végnapokra*

MAGVETŐ, 2011

„Imbolygó ködök, kénszagú mélyforrások, elhagyott tárnák és meddőhányók közelében" játszódik Bodor Ádám legújabb regénye, a *Verhovina madarai.* A *Sinistra körzet* és *Az érsek látogatásá*nak alkotója ismerős, ámde merőben új világot teremtett meg, s míg a két első novellafüzér-regény a diktatúra és ember viszonyának lenyomata, addig az új kötetben a hangsúlyok eltolódnak, „a végtelen szabadság igézetében" találjuk magunkat.

Egy Bodor Ádám-i Keleti-Kárpátokban játszódik a regény, Verhovinában, számos utalás ad bizonyos tájolási lehetőséget, Lemberg említése, az Eugenia-keksz stb., hogy aztán bebizonyítódjék, soha nem volt tája-

JulSzeml.qxd 2012.06.19. 19:01 Page 119

kon járunk. Jablonska Poljanán él a brigadéros Anatol Korkodus neveltjével, Adammal meg a végidők és a halál biztos tudatával. Különös emberek fordulnak meg itt, többségük nem marad meg ezen a helyen, ahonnan egy idő óta a madarak is eltávoztak. Jönnek ugyan időről időre madarak, így nevezi Korkodus a védenceit, a javítóintézetből befogadott fiúkat, de Adam kivételével ők is eltűnnek, sorsuk ideig-óráig fonódik össze a többiekével, aztán szem elől tévesztjük őket. Ahogy a környék ezen a végvidéken „végnapjait" éli, valami bizonytalan enyészet és elhagyatottság uralkodik a városon, úgy a szereplők is a halállal szembesülnek. Mint középkori haláltánc, ilyen-olyan változatban, de akit illet, utolér a halál. Tizenhárom fejezetben üt a végóra egy olyan természetes rendben, ahol magától értetődő az ember halála. A regény értelmezésének nyitottsága megfeleltethetőségek végtelenségét kínálja, annyi azonban bizonyos, hogy a halállal való szembesülés és a búcsúzás könyve ez.

Az imbolygó ködök, a meddőhányók, a bódító gázokat árasztó kénszagú mélyforrások belső tájak, egyszerre kísértetiesen ismerős s egyszerre soha meg nem ismerhető helyek, a lélek szürrealitásának kivetülései. A valóság olyan cseppfolyós, mint a regény egyik fő motívumát szolgáltató víz. Itt-ott kristályosodik ki Adam vagy Anatol Korkodus alakjában, de a referencialitás tünékeny, a bizonytalanság a legfőbb bizonyosság. A szereplők sorsát töredékében ismerjük meg. Nem tudjuk, mi történik az intézetből érkezett fiúkkal, Adam tudni vél két kopaszra nyírt, kámzsás szerzetesről, akik megfigyelik a város lakóit, de hogy ez csupán káprázat, vagy valóban ott vannak, nem tudhatjuk meg. Hamilcar Nikonuk, a tiszteletbeli csendbiztos groteszk módon haldoklik. Vajon megmérgezték, vagy túlette magát, s egyáltalán meghalt-e? Kérdés marad. Halálos fenyegetés éri Ambrosius pópát, de mi történik vele? A szándékosan összekuszált történetek tovább mélyítik a bizonytalanságot. A brigadéros elküldi újonnan érkezett pártfogoltját, hogy az tegye rendbe a gátőrt meg a gátat is, aztán a következő történet mintegy evidenciaként kezeli, hogy a gátőr már rég halott. A múltba vesző eredet újabb és újabb verziókban áll előttünk. Hogy hogyan került Nika Karanika csigolyái közé a penge, elképesztő mesékben tálalja elénk a mindenkori elbeszélő, mint ahogy a köz mosodájának eredettörténete is hol prózaibb, hol kedves urbánus legenda formájában jelenítődik meg (Isaac Gold zsinagógája volt, de amikor az áttért lutheránusnak, mosodának kezdték használni). A szöveghagyományozódás és legendaképzés elevenítődik fel, olyan világ kulisszái közt, amelynek törvényszerűségei, rendje is más, mint a megtapasztalt világunk.

Ha új világról van szó, miért ne működhetne egy másfajta morál ennek társadalmában? Anatol Korkodus önmaga által kijelölt hatalmi pozícióban ül, s jóllehet inog ez a vezetői szék, amíg él, ő Jablonska Poljana első embere. Morálisan megkérdőjelezhetnénk hatalmi túlkapásait, az ott élők azonban ezt nem teszik. Sőt a regény egyik szerethető alakja ő, aki halála után válik igazán emblematikus figurává. Neveltje, Adam (akinek neve Anatol Korkodushoz hasonlóan a szerző nevének alakváltozata) egyszer sem öl, ugyanakkor nem bánja, sőt időnként elősegíti egy kis lökéssel, hogy lassanként elnéptelenedjen körülötte minden. Tetteire verhovinai viszonylatok között képtelenség a „bűn" szót alkalmazni, mintha a természet igazsága és törvénye felül állna az emberi törvényeken, úgy érezzük, a szokásos morális kategóriák elveszítették érvényüket. A morál viszonylagosságáról beszél Korkodus, amikor a gyilkossággal vádolt Augustin házaspárt végre a bíróság elé citálják: „Most végre megszabadulunk tőlük, mondta. Még mielőtt idejön valaki, és megmondja, hogyan kell élni, hoz valami rendeletet, és szélnek ereszti őket." Törvény és erkölcsi viszonylagosság fölött uralkodik egy nagyobb törvény, s Korkodus, a vizek őreként mintha ennek a nagyobb törvényszerűségnek volna helyi követe és végrehajtója.

Verhovinán a félelem, az alávetettség s egy kevésbé meghatározható fenyegetettség áll az emberi cselekedetek hátterében, elsősorban pedig azoknak a szereplőknek a tet-

JulSzeml.qxd 2012.06.19. 19:01 Page 120

tei mögött, akik egyértelműen emberi lénynek tekinthetők. Azok a – többnyire női – figurák, akik az animalizálódás különböző fokain vannak, paradox módon nem oly mértékben érintettek a társadalomban működő megfélemlítés és a szabadság korlátozásától, mint emberibb ismertetőjegyekkel ellátott társaik. Az animalizálódás, Bodor Ádám műveinek egyik kulcsmotívuma, nem negatív jelenség. A medveként élő Delfina vagy a háziállatszerű Roswitha ösztönös, emberi morálon kívül álló lények. Az animalizálódás egyik leglíraibb figurája Nika Karanika. Ő madárlétével összekötő kapocs ég és föld között, könnye halott gyermekeket támaszt fel, s Adam kisszerű próbálkozásai, amelyek arra irányulnak, hogy a nőt a félelem hálójába szorítva megnyerje magának, mindannyiszor sikertelen marad. A férfiak viszont nem tudnak kiszakadni a fenyegetettség baljós légköréből. Hogy mitől félnek? Először úgy tűnik, külső hatalom az, amely markában tartja a város lakóit, később mintha meglazulna a szorítás, és lassanként szemtanúi lehetünk annak, ahogy Jablonska Poljana lakói egymás riogatásában és alávetésében mesterkednek. Külső összeesküvésről beszélnek, egymásnak üzengetnek. „Nem árt, ha a brigadérosnak is megfordul a fejében, hogy bizony, nem kizárt, valakik megalkudtak a fejünk fölött. Itt lakunk ugyan, de a föld alattunk már rég nem a mienk.” Noha kísérteties áthallásokat érzünk ki e sorokból, nem érezzük annak a hatalomnak az erejét, amely manipulálja a félelemben élőket. Egyáltalán: diktatórikus karhatalmi politikát éppúgy sejtet a besúgás és összekacsintások légköre, mint a pénzvilág könyörtelen tiszteletlenségét a kiszolgáltatott emberekkel szemben. A körvonalazatlan fenyegetettség és a kiszolgáltatottság egy teljesen bizonytalan háttérben – ez a regény kevésbé erős pontja. Átirányítja ugyan a tekintetet más látómező felé, még hangsúlyosabbá válik a végnapok aspektusa, de egy konkrétabb hatalomkép bizonyosan jobban sűrítette volna az atmoszférát. A szorongattatás légköre ugyanakkor végig érvényes, a kollektív eltussolás visszatérő motívum, az árulás és a besúgás ebben a közegben nem vált ki szégyent. Ezt groteszk humorral jelzi Adam és a kocsmáros párbeszéde Anatol Korkodus haláláról.

„Elárulták, az biztos. Minél többet gondolok rá, annál biztosabb vagyok benne. Te mit szólsz ehhez?

Én is azt hiszem.

Jó lett volna idejében megtudni, ki volt az.

Én mindig is azt hittem, te voltál az, Pochoriles. Mondd meg, ha tévedek!

Szóval te azt gondolod. Mért nem szóltál nekem erről soha?

Gondoltam, miért szólnék, biztos te is tudod.”

A részvét hiánya éppoly szembetűnő, mint az erkölcsi deficit. Sem az emberi szenvedés, sem a halál nem indítja meg a szereplőket. Mindez visszavezet a nem emberek uralta világ sajátságaihoz, a természet részvétlensége a végkifejlet legfőbb felkiáltójelévé válik majd. Nem feltétlenül negatív jelenség ebben a kontextusban tehát, tudjuk, más törvényszerűségek uralkodnak ebben a közegben, ahol az emberi érzés és az erkölcsi felülemelkedés kizárólag káprázat, hamis önáltatás lenne. Adam láthatóan szereti és tiszteli Korkodust, de annak halálával már az előtt kibékül, mielőtt valójában elvinnék és kivégeznék a brigadérost. A magány hozzátartozik a szereplők életéhez, sőt Adam mintha még siettetné is az elnéptelenedést. Egy különös, társas magány kulisszái ezek, hiszen egyre kevesebb ember és mind több élő táj foglalja el Verhovinát.

Ebben a folyamatban humoros, már-már gúnyos színezetet kap Anatol Korkodus egykori csöndes hatalomátvétele, amikor is az egykori legtekintélyesebb lakosok elhagyott házába beköltözik, s ezzel a hatalom legitimációja szempontjából legfontosabb hely új birtokosává válik. Ez az a terület, ahol a hőforrások kialakulásának legendája összekapcsolódik Szent Militzenta, a Háromlábú Asszony megjelenésének történetével. A regényben a saját legendák és csodák rendre érvényüket vesztik, mégpedig nem igazság- és valóságtartalmuk megkérdőjelezésével, hanem az erejük, hatásuk semmissé tételével.

JulSzeml.qxd 2012.06.19. 19:01 Page 121

Nikita, a csodagyerek kislány három lábbal születik, mint az egykori szent, de még anyja sem törődik vele, kiviteti az erdőbe, hogy nyugta legyen végre. Nika Karanika könnycseppjei pedig két halott kislányt feltámasztanak, ám éjszaka ismeretlenek megölik ezt a két gyermeket is. Eronim Mox mesés szakácskönyve e legendárium titkos könyve, amiről azt tartják, majd minden kérdésre választ ad. Korkodus utolsó napján azonban nem talál önmagára érvényes párhuzamot.

Ahogy a regény egy groteszk legendárium, úgy a mitizálás szintén relativizálódik, vagy egyenesen elerőtlenedik a humor és gúny elegyében. E mitológia szereplői a magyarok, akik egykor e földön éltek, könyveiket hátrahagyták, ám nyelvükre már helyben senki nem emlékszik. Klara Burszen szerelmi ábrándjának megtestesítője az ismeretlen magyar katona, aki egyszer valóban eljön a halottak birodalmából dögszagot árasztva, ám már későn. A kisasszony sírjába belefekhet.

Verhovinán a halálnak is sajátságos a szimbolikája. Eronim Mox szakácskönyvében Nikita a halál neve, az N betű hamar megmutatja, kinél érkezik el. Sokszor visszatérő kép a déli óra, az ájulat időszaka, Adam a halál órájának nevezi ezt a napszakot. Mox meséskönyve azt jövendöli, hogy egyszer majd nem jön el az éj, az lesz majd a világ vége. A világosság lenne a vég? Mintha kifordulna a végidők sötétségének bevett képe amellett, hogy az utolsó időkről szóló keresztyén szimbolika egyes elemei megférnek e verhovinai elképzelés mellett. Korkodust Illéshez hasonlóan tüzes kocsi viszi el, s bár holtteste visszakerül, kívánsága szerint Adam a kettes számú forrásba helyezi el földi maradványait. Ez a kénes forrás, amelyben kristályosodási folyamatban minden megőrződik, mondhatnánk átlényegül, a pokolba nyújt bepillantást. Korkodus holtteste beleépül ebbe a forrásba, hajára ráül a kék kristály, s miközben tovább nő, a kék hínárhoz lesz hasonló. A brigadéros tehát beleolvad a tájba, a halál ezek szerint nem a véget, hanem a tájban való továbbélést jelenti.

Bodor Ádámnál az idő kuszán, megfoghatatlanul gomolyog, mint az „imbolygó ködök". Megfoghatatlansága, meghatározhatatlansága sugallja: a végidők hosszasan tartanak. Nincs egy pont, ami felé a lineárisan haladó idő mint cél felé tartana, a végidők egymásba folyva, egymást hajszolva konstans módon jelen vannak. „Eronim Mox, miután megismertetett a madártej, kiváltképp a tetején úszkáló habfelhőcskék készítésének a módjával, történetében, ki tudja miért, azokról az időkről is említést tesz, amikor már nem lesz ember a földön. Hogy ezek a felhők akkor is ugyanúgy fognak rohanni az égen, mintha valaki lentről csodálná őket. Hogy akkor meg minek, arról egy szó sem esik." Ezt az ember nélküli világot előrevetíti a regény vége, hisz az éltető vízben egyszerre megváltozik a sóösszetétel, azaz a természet átveszi az emberek helyét, amit mi sem mutat jobban, minthogy a madarak is visszatérnek. Az ember számára véget ér az élet, a természet számára ez nem jelent semmit. A táj, a természet él. Rendhagyó apokalipszis ez, felperzselt föld, az anyagi világ megszűnése helyett kizárólag az emberi világvége érkezik el. De mindez miért? Mi értelme volt élni és meghalni, és éppen itt élni és meghalni? „Hátha jön valaki, és megmondja, mi végre vagyunk itt. Vagy nem jön ide többet senki. Igazából csak az idő múlását várjuk." A legfőbb létkérdés explicit megfogalmazásába, mely nem volt eddig jellemző Bodor Ádám prózájára, belejátszik egy már-már csupán a transzcendencia körébe sorolható magyarázat. „Valaki gondoskodik rólunk azzal, hogy tőlünk ezt a sok haszna vehetetlen dolgot megveszi. De egy napon, ha már nem kellünk neki, abba fogja hagyni. Soha nem fogjuk tudni, ki volt és mit akart."

Hogy a verhovinaiakkal ki mit akart, ez valóban a bizonytalanság és az ontológiai kétely pontja, azonban maga a regény mintha több jelet adna arra, mit akart Bodor Ádám elmondani, mint korábbi két regénye. Amúgy is nagy fegyvertény, hogy a szerző teljesen új világot tudott teremteni, hiszen előző két „nagy műve", valamint novellái egy „törzsanyag" változatai, újragondolásai. Gyarló olvasóként amúgy is nehéz volt elképzelni, hogy *Az érsek látogatása* után, amely ennek a törzsanyagnak a lehető legtökéletesebbre való lecsiszolása, még lehet újat

JulSzeml.qxd 2012.06.19. 19:01 Page 122

mondani. A *Verhovina madarai* a hasonló tájmetafora, a hasonló szerkesztési elv és poétikai módszerek ellenére kétségtelenül új világ, sőt új kérdéseket ébreszt, más a kérdések által keltett echó. Nyitottsága ellenére számos orientációs pontot ad. E tekintetben is figyelemreméltó, hogy Bodor a könyv címével és alcímével éppúgy fogódzót ad, mint a *Sinistra körzet* esetében. Ez utóbbinál a címben ott a táj, neve önmagában légkört teremt, az alcím *(Egy regény fejezetei)* a műfajról folytatott vitának mind támpontja, mind konklúziója. A *Verhovina madarai* szintén ily módon igazít el, amellett hogy előre sejteti a könyv szokatlan líraiságát, az alcím pedig szerkesztési elv (változatok – iteráció), valamint témamegjelölés (végnapokra) egyben. A regény vége felé költői sorokban némi iróniával fűszerezve azt is megfogalmazza Bodor Ádám, mit jelenthet mindannyiunk számára ez a talányos próza: „Mese a selyem seregélyekről, az égbolton tündöklő gyöngyházfényű N betűkről, az örök alkonyatban derengő végnapokról." Mese itt minden. Mese az életről. És mese legfőképpen a halálról, egy színes, őrült haláltáncról.

JAKAB-KÖVES GYOPÁRKA

Jakab-Köves Gyopárka (1971) Szombathelyen élő író. Kötete: *Morfondír* (tárcák, 2009).